

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора, професора
кафедри психології, Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Душки Алли Луківни
на дисертаційну роботу Колбасової Христини Василівни «Психологічні
особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого
дошкільного віку з кохлеарними імплантами», що представлена до захисту
у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 053 Психологія**

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена низкою теоретичних і практичних чинників. Насамперед, теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні наукового розуміння психологічних особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, а саме – невербального інтелекту як складної комплексної структури. Дисертація розширює межі спеціальної психології, розкриваючи сутність, структуру та функції невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

У роботі проаналізовано історичний поступ вивчення дефініції «невербальний інтелект», встановлено його зв'язок з іншими типами інтелекту (емоційним, соціальним, комунікативним) та розкрито роль у формуванні особистості дитини. Авторкою обґрунтовано необхідність цілеспрямованого формування невербального інтелекту як важливого фактору соціалізації та інтеграції в суспільство дітей з кохлеарними імплантами, що має велике значення для розробки ефективних стратегій психолого-педагогічного супроводу.

У дисертації розглянуто теоретичні аспекти кохлеарної імплантації, її вплив на розвиток мовлення, навчання та соціальну інтеграцію дітей з порушеннями слуху, розкрито можливості та специфіку формування невербального інтелекту у цієї категорії дітей.

Практична значущість дослідження визначається зростанням кількості дітей з кохлеарними імплантами, потребою в оптимізації їх когнітивного розвитку та підвищенні якості соціальної адаптації в умовах динамічного суспільства. Авторкою розроблено та експериментально перевірено комплексну

програму корекційно-розвиткової роботи з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, що має безпосереднє застосування в практичній діяльності психологів, педагогів та інших фахівців, які працюють з даною категорією дітей.

Отримані в ході дослідження результати та висновки можуть бути використані для: удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу дітей з кохлеарними імплантами; розробки індивідуальних програм розвитку; підвищення ефективності інклюзивної освіти; створення сприятливих умов для соціалізації та інтеграції дітей з кохлеарними імплантами у суспільство.

Таким чином, дисертаційне дослідження Христини Колбасової є актуальним, своєчасним і має велике значення для теорії та практики спеціальної психології.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. У межах представленої дисертаційної праці Христини Колбасової здійснено концептуально новий, методологічно цілісний і теоретично глибокий аналіз особливостей становлення психічного феномену, як невербальний інтелект у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, що дозволяє визнати її науковий доробок як суттєвий внесок у розвиток спеціальної психології, вікової психології, а також психокорекційної практики.

Наукова новизна дослідження полягає передусім у комплексному вивченні на теоретичному розробленні структури невербального інтелекту та практичному апробуванні структурно-функціональної моделі формування невербального інтелекту саме категорії дітей з кохлеарними імплантами, що до цього часу не отримувала належного системного висвітлення в науковій літературі. Авторка не обмежується традиційними уявленнями про інтелект як переважно когнітивну детермінанту розвитку, натомість пропонує підхід, у якому невербальний інтелект розглядається як функціональна єдність когнітивної, особистісної та соціальної компонент, що актуалізуються у процесі соціальної взаємодії, сприйняття, невербальної комунікації та саморегуляції.

Особливої уваги заслуговує системність у теоретичному обґрунтуванні поняття «невербальний інтелект» у контексті спеціальної психології, зокрема у поєднанні з теоріями когнітивного розвитку, підходами до соціальної адаптації, а також сучасними нейропсихологічними дослідженнями. Цим самим дисертантка підкріплює новизну своєї концепції на методологічному рівні, демонструючи здатність до глибокої інтеграції знань різних психологічних парадигм.

Варто підкреслити, що вперше в українському науковому полі концептуалізовано і визначено деталізовану модель невербального інтелекту, яка включає три рівні сформованості (високий, середній та низький), а також всі три компоненти та їх складові (когнітивна компонента (оцінка рівня IQ, увага, наочно-дійове мислення, зорове сприйняття, пам'ять); особистісна компонента (емоції, Я-концепція, мотивація та інтерес); соціальна компонента (самоідентифікація дитини, батьківське ставлення та освітнє середовище)).

Одним із найбільш важливим аспектом дослідження є підхід до варіативності методик психологічної діагностики: авторка не лише використовує апробовані психодіагностичні інструменти (методики Равена, Кооса, Сегена тощо), а й пропонує варіативні методики, які можуть бути використані у тому випадку, коли дитина використовувала методики із основних, але вони були не сприйняті чи за тими чи іншими показниками або вони не підійшли в роботі фахівця чи/та дитини. Такий підхід забезпечує гнучкість та індивідуалізацію процесу психологічної діагностики, що є особливо важливим при роботі з дітьми старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Варіативність методик дозволяє врахувати можливі труднощі у сприйнятті завдань, емоційний стан дитини, її мотивацію та інші фактори, що можуть впливати на результати дослідження.

Окрім основної програми корекційно-розвиткової роботи, орієнтованої безпосередньо на дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, авторкою дисертації вперше було розроблено й науково обґрунтовано супроводжувальну додаткову програму для педагогів, освітян та батьків. Її поява в структурі загального психокорекційного комплексу є надзвичайно важливою з

огляду на потребу формування гармонізованого і стимульовального соціального середовища навколо дитини, що має особливі освітні потреби. В умовах інклюзивного середовища саме найближче оточення (родина та педагоги) відіграє роль провідного дорослого соціалізації, тому вплив на їхню поінформованість, чутливість до психофізіологічних потреб дитини, а також корекція їхніх виховних стратегій є необхідним вектором супроводу розвитку невербального інтелекту.

Запропонована програма є інноваційною в аспекті наукового підходу до моделювання зовнішніх передумов становлення ключових психічних функцій, і, по суті, реалізує ідею психоедукації найближчого соціального кола дитини. Вона базується на принципах інтерактивної просвітницької діяльності, включає як індивідуальні, так і групові форми роботи, і спрямована на формування у дорослих компетентностей у сфері розуміння особливостей розвитку невербального інтелекту, а також форм ефективної взаємодії, які стимулюють розвиток когнітивної, емоційної та соціальної сфери дитини.

Таким чином, наукова новизна даного компоненту дослідження полягає в реалізації двофокусного підходу: з одного боку – це цілеспрямована робота з дитиною як суб'єктом розвитку, з іншого – вплив на її соціальне середовище з метою забезпечення стабільних, передбачуваних, стимульовальних умов розвитку. Така методологія комплексного впливу відповідає сучасним уявленням про модель психологічної допомоги в інклюзивному просторі, де психокорекційні зусилля спрямовані не лише на зміну внутрішнього стану дитини, а й на трансформацію її зовнішніх комунікативних і поведінкових контекстів.

Упровадження програми для педагогів і батьків дозволяє істотно підвищити ефективність основної програми формування невербального інтелекту, посилити її стійкий вплив, а також забезпечити пролонговану підтримку в умовах повсякденного життя дитини. Вона відкриває перспективи для розширення підходів до профілактики дезадаптаційних форм поведінки, психоемоційного виснаження батьків, та сприяє формуванню єдиного

розвивального простору, в якому кожен учасник освітнього процесу відіграє активну, обґрунтовану і свідомо координовану роль.

Отже, наукова новизна та теоретичне значення дослідження Христини Колбасової полягає в наступному:

- вперше сформульовано сутність невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами;
- сформульовано поняття «структура невербального інтелекту» у дітей з кохлеарними імплантами;
- теоретично розроблено та експериментально обґрунтовано модель невербального інтелекту;
- обґрунтовано новий концептуальний підхід та визначено особливості трьох структурних компонентів невербального інтелекту та їх складових у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами;
- розроблено систему психокорекційної і психотерапевтичної роботи, спрямованої на формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами;
- теоретично і праксеологічно обґрунтовано ефективність системи формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, використання якої забезпечує динаміку розвитку їх особистості в цілому та окремих здібностей, компонент структури особистості зокрема;
- удосконалено методи психолого-педагогічного впливу на ефективний розвиток дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Зазначене дозволяє вважати результати дисертаційного дослідження вагомим внеском у сучасну психологічну науку, зокрема у галузі спеціальної психології та психології інклюзивної освіти, а також слугувати міцною теоретичною основою для подальших емпіричних і практикоорієнтованих досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідних тем відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України: «Науково-методичне забезпечення навчання дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху», 2021-2023 рр. (державний реєстраційний номер теми 0121U108670); «Науково-методичне забезпечення реалізації змісту освіти дітей з порушеннями слуху в умовах воєнного стану», 2024-2025 рр. (державний реєстраційний номер теми 0124U000493).

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Одержані у дисертаційному дослідженні Христини Колбасової результати мають вагомe практичне значення, що ґрунтуються на реальних потребах сучасної психолого-педагогічної практики та спрямовані на розв’язання однієї з актуальних проблем спеціальної психології – формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Практична цінність результатів полягає у створенні ефективної та багаторівневої системи психолого-корекційного супроводу, яка враховує індивідуально-психологічні, когнітивні, соціальні та емоційні особливості дітей зазначеної категорії, забезпечуючи цілеспрямоване формування ключових компонентів їхнього невербального інтелекту.

Насамперед заслуговує на увагу запропонована авторкою структурно-функціональна модель формування невербального інтелекту, яка включає когнітивну, особистісну та соціальну компоненти. Врахування міжкомпонентної взаємодії та розгорнута система діагностичних індикаторів дозволяють ефективно оцінювати актуальний рівень розвитку невербального інтелекту у дітей з кохлеарними імплантами. Авторкою розроблено й апробовано інструментальний психодіагностичний комплекс, який має достатній рівень валідності та надійності, що підтверджено результатами емпіричного аналізу. До цього комплексу входять як класичні, так і інноваційні психодіагностичні методики. Зокрема, використання методів візуального ряду (наприклад, Кубики Кооса, Прогресивні матриці Равена), проєктивних технік та контекстуальних

завдань дозволяє здійснювати комплексне дослідження складових невербального інтелекту.

Одним із ключових надбань дисертації є авторська програма «Метаігрова психотерапія у роботі з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами», що є інноваційною за своїм концептуальним задумом, структурою та методичним наповненням. Ця програма передбачає цілеспрямований вплив на всі компоненти невербального інтелекту через варіативне застосування психотерапевтичних та ігрових методик, серед яких виокремлюються артотерапія, робота з метафоричними асоціативними картами та ігрова психотерапія. Як зазначає Христина Колбасова у своєму дисертаційному дослідженні, заняття проводилися в інтерактивній формі з використанням наочних матеріалів, ігор, музики, рухів.

Програма показала свою результативність в умовах формувального експерименту, що підтверджується статистично достовірними змінами в когнітивних, особистісних та соціальних показниках дітей експериментальної групи. Така динаміка є свідченням ефективності програми, що може бути рекомендована до широкого впровадження в практику інклюзивної освіти, зокрема в діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, дошкільних закладів освіти та спеціалізованих психолого-педагогічних установ.

Водночас у дисертації запропоновано методичні рекомендації для педагогів, психологів та батьків дітей з кохлеарними імплантами, які мають прикладний характер і можуть бути використані в індивідуальній роботі, групових заняттях, а також у процесі планування індивідуальних програм розвитку. Цінним є також окреслення психолого-педагогічних умов, за яких формування невербального інтелекту є найбільш продуктивним. Авторка наголошує на важливості стимулюючого середовища, позитивного батьківського включення, адаптивного освітнього простору та своєчасного психолого-педагогічного супроводу, що є вкрай важливим для забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Отже, практична цінність дисертаційного дослідження Христини Колбасової є беззаперечною та багатоаспектною. Вона охоплює як безпосередню психолого-педагогічну допомогу дитині, так і методологічне забезпечення діяльності фахівців, формування психолого-дидактичних засад інклюзивного освітнього процесу, забезпечення варіативності корекційних практик і сприяє соціальній адаптації та повноцінному включенню дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами в суспільне життя.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації

Наукова робота Христини Колбасової вирізняється високим рівнем обґрунтованості як на теоретичному, так і на емпіричному рівні, що засвідчує її належність до повноцінних академічних досліджень у галузі спеціальної психології. Формулювання наукових положень, висновків та рекомендацій здійснено на основі ґрунтовного аналізу міждисциплінарних джерел, вираженого узагальнення сучасних психолого-педагогічних підходів, а також власного емпіричного досвіду здобувачки, що істотно підвищує ступінь їх достовірності.

Основні положення та результати дослідження висвітлено у 21 науковій праці (20 одноосібні), з них: 1 колективна стаття в електронному науковому періодичному фаховому виданні інших держав, який включений до міжнародних наукометричних баз Scopus; 1 одноосібна стаття в колективній монографії в науковому періодичному виданні інших держав, 5 статей у наукових фахових виданнях України, категорії «Б», що включені до міжнародних наукометричних баз з психології; 2 статті в електронних наукових періодичних фахових виданнях інших держав; 12 публікацій апробаційного характеру.

Результати дослідження представлено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та конгресах впродовж 2021-2024 рр.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та основних положень дисертації. У вступі дисертації авторка чітко окреслює наукову проблему, акцентуючи на дефіциті емпірично обґрунтованих моделей формування невербального інтелекту саме у дітей з кохлеарними імплантами

старшого дошкільного віку. Визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, описано методологічну базу, представлено новизну, теоретичну й практичну значущість. Уже на цьому етапі простежується системність підходу здобувачки та науково обґрунтована побудова дослідження як цілісної концепції.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади вивчення невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантатами в сучасній психології» представлено глибокий аналіз сучасного наукового дискурсу щодо проблеми кохлеарної імплантації, її реабілітаційних наслідків, вікових особливостей розвитку дошкільників з порушеннями та ключових підходів до трактування поняття «невербальний інтелект». Авторка демонструє високий рівень теоретичної підготовки, оперуючи категоріями спеціальної та загальної психології, залучаючи праці як українських, так і зарубіжних вчених. Особливої уваги заслуговує систематизація підходів до визначення структури особистості дитини з урахуванням ролі невербального інтелекту в забезпеченні когнітивної, емоційної, мотиваційної та поведінкової регуляції. На основі проведеного аналізу здобувачкою концептуалізовано авторське бачення взаємозв'язку між складовими особистості та невербальним інтелектом, що закладає підґрунтя для подальших емпіричних досліджень.

Другий розділ «Невербальний інтелект як об'єкт емпіричного дискурсу у спеціальній психології дітей з кохлеарними імплантатами» є логічним продовженням теоретичних засад. Авторка детально обґрунтовує комплексну модель психодіагностики невербального інтелекту, яка включає когнітивну, особистісну та соціальну компоненти. Кожна з них розкрита через набір відповідних психодіагностичних методик, валідність і релевантність яких для цільової вибірки обґрунтовано. Проведений аналіз когнітивної компоненти охоплює такі параметри, як оцінку рівня IQ, увагу, наочно-дійове мислення, зорове сприйняття, пам'ять, що надзвичайно важливо в контексті компенсаторних стратегій розвитку у дітей з кохлеарними імплантатами. Особистісна компонента розглядається через емоції, Я-концепцію, мотивація та інтерес, що надає дослідженню цінного інструментального характеру для роботи

з афективною сферою дітей. Аналіз соціальної компоненти дозволяє не лише простежити взаємозв'язок між рівнем невербального інтелекту та адаптацією до соціального середовища, а й виявити специфіку батьківського ставлення, освітнього середовища та самоідентифікації дитини, що свідчить про міждисциплінарність авторського підходу.

У третьому розділі «Технології формування невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами» авторка презентує розроблену та апробовану програму корекційно-розвиткової роботи «Метаігрова психотерапія у роботі з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами», що являє собою інноваційну інтеграцію артотерапевтичних методів, роботи з метафоричними асоціативними картами та ігровій психотерапії. Проведення формувального експерименту з подальшим порівнянням результатів експериментальної та контрольної груп дозволило емпірично підтвердити ефективність запропонованої програми. Висновки, які ґрунтуються на аналізі динаміки когнітивних, особистісних і соціальних компонент, свідчать про наукову достовірність, коректність і валідність отриманих результатів. Слід відзначити й практико орієнтовані рекомендації щодо впровадження програми у роботу психологів, педагогів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів.

Загалом, дисертація має цілісну структуру, побудована відповідно до вимог до наукових кваліфікаційних робіт. Усі теоретичні положення мають логічне продовження в емпіричній частині, а результати дослідження – належну апробацію, що підтверджується публікаціями у фахових виданнях. Робота свідчить про здатність авторки до самостійного формулювання дослідницьких завдань, оперування складними психологічними категоріями, інтеграції знань з різних галузей та їхньої практичної реалізації в умовах інклюзивної освіти.

Дисертація Христини Колбасової є завершеним науковим дослідженням, що розкриває складну психологічну проблему формування невербального інтелекту у дітей з кохлеарними імплантами. Вона має теоретичну глибину, емпіричну обґрунтованість, методичну новизну та практичну значущість,

повною мірою відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її авторка заслуговує на присудження відповідного наукового ступеня.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. При аналізі дисертації Христини Колбасової не виявлено фактів порушень академічної доброчесності.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації

Позитивно оцінюючи дисертацію Христини Колбасової, вважаємо важливим підкреслити, що деякі аспекти дослідження потребують більш детального обговорення та наукового осмислення:

1. У дослідженні практично не представлено опису гендерних відмінностей показників невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

2. У дисертації основними стали міждисциплінарний та системний підходи. На наш погляд, доцільним було б застосування положень і особистісно зорієнтованого підходу як сучасного бачення організації психологічної допомоги дітям з порушеннями слуху, зокрема з кохлеарними імплантами, орієнтованого не на порушення, недоліки, вади (слухові, вербально мовленнєві), а на можливості їхнього розвитку (ментального, пізнавального, інформаційного, психічного та емоційного).

3. Чи доцільним є виокремлення та акцентуації в ході дослідження перспектив формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами в структурі безбар'єрного простору?

4. Представлені у дисертації висновки до 3 розділу недостатньою мірою відображають представлені в ній матеріали і є надмірно узагальненими.

5. У дисертації подається надмірно велика кількість першоджерел (до 40 назв) представників з багатьох галузей знань, які не всі мають безпосереднього відношення до теми дослідження.

6. Є певні недоліки в оформленні дисертації, які визначаються поодинокими порушеннями аналітико-синтетичного стилю викладу змісту

роботи, тому не завжди простежуються причинно-наслідкові зв'язки між абзацами.

Висловлені зауваження та пропозиції мають дискусійний характер і жодним чином не знижують загальної позитивної оцінки дослідження, яке розглядається як комплексна, завершена та методологічно обґрунтована експериментальна робота, присвячена вивченню психологічних чинників формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Отже, аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційне дослідження Колбасової Христини Василівни на тему «Психологічні особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами», є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених досліджень відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри психології,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

Алла ДУШКА

Підпис Алли ДУШКИ засвідчую.

Інспектор з кадрів

МДПУ імені Богдана Хмельницького

Тетяна ГОНЧАР